

CINGOLANI, Stefano M. (2007): *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques*. Barcelona:

metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by C

provided by Hemeroteca Científica Ca

pienza de Roma, però establert a Barcelona des de fa més de deu anys, és un d'aquells casos d'intel·lec-

tual estranger enamorat fins al moll de l'os de la cultura de casa nostra, fins al punt que amb el temps n'ha esdevingut una autoritat inqüestionable, fins i tot entre la intel·lectualitat «autòctona». Així doncs, entre les seves publicacions més recents podem trobar un bon grapat d'aportacions a la literatura catalana medieval ben apreciades, com són *Joan Roís de Corella: la importància de dir-se honest* (Tres i Quatre, 1998), premi Joan Fuster d'assaig, *El somni d'una cultura: Lo somni de Bernat Metge* (Quaderns Crema, 2002) o, en la mateixa línia d'investigació, *Lo somni. Edició crítica* (ENC, 2006). Acabada de sortir de la impremta és la seva penúltima aportació a la historiografia catalana medieval: *Jaume I. Història i mite d'un rei* (Edicions 62, 2007), revisió biogràfica del *Conqueridor* i posada al dia del seu *Llibre dels feits*.

Els Monumenta Historica

Però si una facultat caracteritza el doctor Cingolani, fins i tot per sobre d'aquest amor a les lletres catalanes, és sens dubte la seva capacitat de treball i la seva ambició professional. No s'havia acomplert un any de l'aparició a les llibreries de la seva darrera obra que ja n'apareixia una altra, de dimensions ben considerables, la monumental *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (IEC, 2007).¹ El llibre, que representa la culminació dels estudis que Cingolani ha anat espigolant en múltiples articles al llarg d'aquests últims anys, és sens dubte l'anàlisi més aprofundida que s'ha fet des de Ferran Soldevila d'una de les denominades *Quatre grans cròniques* (és a dir, El *Llibre dels feits* de Jaume I i les cròniques de Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere el Cerimoniós). A partir de l'examen de les diferències que hi ha entre la redacció definitiva i la primera redacció del llibre de Desclot (descoberta recentment), Cingolani sotmetia la *Crònica* a un detallat examen a la llum dels mecanismes *políticopropagandístics* que l'acabaren impregnant. Aquest estudi, revelador en molts aspectes, el podem veure en certa manera com el treball teòric, introductori, al projecte més ambiciós en el qual el doctor Cingolani està immers actualment, i dintre del qual s'ha d'incloure, també, *La memòria dels reis*.

Moltes vegades, la historiografia catalana en particular, però també els estudis literaris en general, ha tendit a caure en un error de mètode: el de centrar-se més en el context que en el text. En el cas concret de la nostra historiografia medieval, el problema és ben clar: manquen edicions crítiques modernes, actualitzades, fiables, de bona part dels textos que van des dels inicis d'allò que avui coneixem com a Catalunya (al segle X) i fins el segle XV.

A partir de l'exemple que brinden els *Monumenta Germaniae Historica*, Cingolani ha explicat diverses vegades la seva voluntat de dotar la historiografia catalana d'un recull d'edicions de fonts equiparable a la d'altres cultures europees de primer ordre. És a dir, uns autèntics *Monumenta* de la Corona d'Aragó, en la línia d'altres projectes malaguanyats. Aquests *Monumenta* haurien d'ésser conformats primerament per fonts històriques, però a la llarga també s'hi haurien d'afegir, a part dels estrictament historiogràfics, textos poètics, jurídics, diplomàtics, etc. per tal que ens permetin «escriure (o reescriure) la història» (Cingolani dixit).

«Les memòries» dels reis

És d'aquest impuls que sorgeix *La memòria dels reis* en la seva primera edició (Ed. Base, 2006), una bella obra de bibliofil, enquadernada en pell, completada amb uns apèndixs sobre les primeres impressions de les *Quatre grans cròniques* a l'edat moderna, i que tenia com a finalitat esdevenir un text complementari de la reedició en facsímil de les primeres edicions de totes quatre. És a dir, text i context. Però sobretot text.

1. Aquesta obra també ha estat ressenyada en el present volum dels *Estudis Romànics*.

Uns mesos després, la mateixa editorial encarregava a l'autor una adaptació d'aquell material per a una nova edició, en aquest cas adreçada a un comprador potencial molt menys elitista. El resultat és una edició popular de *La memòria dels reis* (Ed. Base, 2007) amb unes variacions mínimes respecte a l'anterior: exceptuant la supressió de bona part del pròleg i de l'apèndix dedicat a la impressió dels manuscrits de les quatre cròniques, conté tant el mateix text com les mateixes notes i imatges que l'altra, però amb una voluntat molt més generalista, de difusió i divulgació d'aquell excel·lent treball d'investigació.

La memòria dels reis té una estructura original, que pretén donar resposta a tots els interrogants relacionats amb l'eix central del llibre: el record (la memòria) dels quatre reis protagonistes en cadascuna de les quatre cròniques, és a dir, el rei Jaume I en el *Llibre dels feits*, Pere el Gran en la *Crònica de Desclot*, Jaume II en la de Muntaner i Pere III en la seva pròpia. Intercalats enmig d'aquests quatre «actes» (com Cingolani els bateja en el seu llibre) s'articulen sengles «interludis», on el professor romà analitza multitud de gestes, anals i documents que configuren l'abans i el després de les quatre cròniques, inigualable testimoni escrit de l'època de major esplendor de la Corona d'Aragó.

La historiografia primitiva

Cingolani comença la singladura del seu llibre amb un «preludi» (p. 11-30), centrat molt abans que el rei Jaume decidís consignar per escrit els seus fets. *La memòria dels reis* s'inicia amb el pas dels breus anals d'origen carolingi (per tant en llegua llatina i sorgits de monestirs com el de Cuixà, que serà embrió de la nombrosa família d'*Annals Rvipullenses*), a les *Gesta*, escrites primer en llatí i en últim terme en llengua catalana.

Resulta significatiu i encertat iniciar el llibre en aquest punt, ja que durant aquests anys (que aniria del segle X al XIII) es concreten alguns dels ingredients que després apareixeran en les *Quatre grans cròniques*. A grans trets, podem destacar-ne dos, que assenyala Cingolani: el primer ens situaria a finals de l'any mil, quan el comte de Barcelona Borrell II es nega a renovar el pacte de vassallatge amb el rei franc Hug Capet, fent evident el desarrelament dels comtes barcelonins respecte dels reis francs, els seus senyors, i donant lloc a l'inici d'una nova activitat historiogràfica caracteritzada per a) el protagonisme dels comtes de Barcelona i b) el direccionament de l'atenció als fets hispànics. «Aquests aclariments són fonamentals per poder entendre el primer text produït a les terres que formaran Catalunya, i que no és de cap de les maneres una obra "nacional", sinó estrictament familiar» (p. 17). Es tracta de les *Gesta comitum Barcinonensium*, un text, com s'encarrega de puntualitzar molt bé Cingolani, dinàstic i familiar, com es pot apreciar perfectament a partir de les diverses continuacions, «demostració de continuïtat al govern d'un mateix llinatge» (p. 25).

El segon, seria la publicació, l'any 1243, del *De rebus Hispaniae* (o *Historia Gothica*), de l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Jiménez de Rada. El text va tenir una influència molt gran en tots els territoris peninsulars, fins al punt que, segons sembla, abans de l'any 1266 ja n'hi havia una traducció al català, avui perduda i, segurament també, l'any 1268 se'n va redactar un epítom, la *Crònica d'Espanya*. La història de l'arquebisbe, centrada en els orígens gòtics d'Hispania des d'un punt de vista tancadament castellanocèntric (situava Castella com a model de continuïtat del regne got i atorgava a la seva monarquia una superioritat moral i, de fet, política, respecte els altres regnes peninsulars), va servir d'atiador a casa nostra, segons Cingolani. Primerament, va ser utilitzada en la revisió de les successives versions de les *Gesta*. I segonament, i més important encara, va influir en la pròpia redacció del *Llibre dels feits*. «Al meu entendre, no només la *Historia Gothica* va influir en la revisió de les *Gesta*, sinó que l'una i l'altra obra varen ser determinants per a la projecció i gestació de la primera de les quatre grans cròniques» (p. 29).

El Llibre dels feits de Jaume I

L'«acte primer» (p. 31-74) està dedicat a l'anàlisi del *Llibre dels feits*. El *Llibre*, ens diu Cingolani, és una obra moderna i trencadora respecte les anteriors. A diferència dels anals i crònics, escrits en llatí i que es limitaven a consignar genealogies, llistats de reis o a molt estirar efemèrides de tipus polític, el *Llibre* obre les portes a una nova manera de fer historiografia, allunyada fins i tot de les *Gesta* en català, i que radicava en el fet que, ja des del seu començament, va ser un llibre encaminat a «la propaganda d'un mite creat pel mateix protagonista» (p. 32), és a dir, el rei En Jaume. Jaume és el primer rei català a adonar-se del poder propagandístic de la història, i per tant a manipular-la segons la seva conveniència. Per una banda, podem interpretar el *Llibre* del rei com una resposta a la *Historia Gothica* de l'arquebisbe de Toledo, que en el seu afany per enaltir els reis castellans havia emmudit la glòria i importància dels altres reis peninsulars, entre els quals el nostre rei Jaume. És possible, segons llegim en Cingolani, que Jaume hagués pogut conèixer el llibre de Rodrigo Jiménez (i fins i tot que fos ell qui en va encarregar la traducció al català) i que, molest pel paper secundari que ell i la seva nissaga hi protagonitzaven, hagués emprès el projecte de redacció del *Llibre*. I aleshores, i usant dels mateixos mecanismes que el de Toledo, el rei s'hauria deixat dur per evidents motivacions propagandístiques i s'hauria construït d'ell mateix una imatge salvífica, messiànica gairebé, «construint un segon mite dels orígens, el seu, després del de les *Gesta comitum*» (p. 62). És d'aquesta manera com el providencialisme, la mà de Déu que guia els passos de Jaume, apareix interessadament en nombrosos passatges de l'obra. «El *Llibre dels feits* és el relat històricolegal de les seves obres, dels seus resultats i de la nova condició i el rang dels seus reialmes» (p. 46). Jaume, obsessionat fins a la fi dels seus dies per deixar-ho tot lligat i ben lligat, teixeix un relat molt ben articulat (i allunyat segons Cingolani d'aquella espontaneïtat que tradicionalment se li ha adjudicat) dirigit a presentar-se ell mateix a les generacions futures com el pare d'aquest nou regne, per la gràcia de Déu.

La Crònica de Bernat Desclot

Les motivacions propagandístiques i ideològiques, i la revisió de la idea d'origen que trobem en el *Llibre dels feits*, són els precedents des dels quals escriu Desclot la seva *Crònica*. Per tant, Cingolani ja introdueix des del principi de l'«acte segon» (p. 97-135) una diferència ben notable respecte les aproximacions anteriors (especialment Coll i Soldevila), i força reveladora: Desclot, ultra l'objectivitat i equanimitat que des de sempre se li ha atribuït (la seva *Crònica* passa per ser la menys subjectiva de totes quatre), també hauria manipulat la realitat (la història) quan li hauria convingut, a partir dels mecanismes de propaganda que li brindava la historiografia. Cingolani posa en qüestió (o com a mínim matisa) la diferenciació, de vegades massa marcada, que s'ha fet per a l'edat mitjana, a l'hora de confrontar els textos literaris pròpiament dits (les «poètiques ficcions») i les cròniques, que passaven per dir la veritat i només tota la veritat. «Que Desclot sigui un molt bon historiador, i una font valuosa i sovint imprescindible, no vol dir que l'hàgim de creure sempre al peu de la lletra» (p. 103).

En el seu propòsit de dir coses noves, Cingolani realitza encara una altra aportació apreciable. Reprenent els seus treballs anteriors a propòsit de les semblances i diferències entre les dues redaccions de la *Crònica*, que ja havia avançat en el seu estudi *Historiografia, propaganda...* Cingolani ens presenta dues hipòtesis, innovadores i interessants: primerament, argumenta que un possible destinatari de la *Crònica* hauria pogut ser el rei Alfons, successor de Pere II. Això hauria obeït a la voluntat del text d'esdevenir un *speculum*, un mirall de prínceps, un model per als futurs reis. I en segon lloc, Cingolani prova d'explicar el motiu pel qual la segona redacció de la *Crònica* hauria quedat incompleta referint-se a un fet històric: la firma del tractat d'Anagni, el 1295, que potser hauria desaconsellat la confecció d'un manuscrit de luxe d'un text que celebrava les gestes antifranceses de Pere II; per això s'hauria deixat a mitges. Resulta una idea engrescadora, que podria explicar també l'escàs interès editorial per aquesta crònica fins al segle XVII.

La Crònica de Ramon Muntaner

De Ramon Muntaner, el llibre de Cingolani no ve precisament a acabar amb gaires tòpics, si de cas a reforçar-los. Molt allunyat de la simpatia amb què era tractat Desclot, Cingolani ens diu en l'«acte tercer» (p. 159-193) que «a Muntaner no se l'ha de creure gairebé mai» (p. 165). Muntaner, el cavaller i escriptor empordanès, el testimoni de vista de molts dels fets que narra, és de tots els cronistes el menys sincer: «ens relata les coses com a ell li sembla que haurien d'haver ocorregut, i no tal i com havien passat» (p. 183). Es tracta d'una perfectament estudiada manipulació dels fets històrics per tal que s'avinquin al pla preestablert pel cronista, que no era cap altre, en opinió de Cingolani, que explicar la seva vida, no pas la dels reis.

El problema radica en la distància que hi ha entre el seu elevat concepte sobre si mateix i la seva baixa condició social. És així, en opinió de Cingolani, que podríem entendre molt millor el somni revelador que ens confessa Muntaner en el pròleg, aquell que l'impulsà a escriure la *Crònica*: Muntaner, revestit de visionari (a l'estil d'un Ramon Llull o d'un Arnau de Vilanova), se'ns presentaria com un home amb una missió que ha d'acomplir, la de narrar els fets dels reis de la Corona d'Aragó. Però aquests fets s'han d'acordar a la Veritat, i quan això no és així, Muntaner no té cap inconvenient en modificar els fets. «D'aquesta manera, el *Llibre* es revela com una complexa barreja entre les necessitats biogràfiques de Muntaner, el seu elevat concepte personal, en tant que veu de la Veritat, i la reverència per la monarquia» (p. 193).

La Crònica de Pere el Cerimoniós

Quant a l'«acte quart» (p. 225-270), dedicat a la *Crònica* del Cerimoniós, resulten destacables també dos aspectes: en primer lloc, Cingolani teixeix unes analogies ben interessants entre la *Crònica* del rei Pere i el *Llibre* de Jaume I, partint ja de la pròpia excusa justificativa: tant un rei com l'altre sembla ser que ho foren gràcies a l'atzar, i aquest element resulta crucial per entendre el propòsit de sengles obres, que no és cap altre que el d'introduir l'element providencialista, l'acció divina, com a «única forma d'explicar i motivar l'atzar» (p. 226). Sembla que Pere usà profusament l'obra de Jaume com a model, i no només com a punt de partida: la imità en la presència de molts detalls quotidians, en apreciacions personals i fins i tot en la pròpia estructura del llibre, tan detallada i minuciosa en els fets del dia a dia, tan allunyada del sintetisme de les cròniques de Desclot o Muntaner. Ara bé, Cingolani (seguint Soldevila) també hi destaca diferències palpables: l'heroisme amb què ens són narrats els fets en Jaume es converteix en quotidianitat en Pere, i el personalisme del *Llibre dels feits* es torna impersonalitat en molts passatges de la *Crònica* del Cerimoniós (encarregada als seus escriptors).

En segon lloc, Cingolani fa una encesa defensa i reivindicació de Pere i la seva obra. El *Llibre* de Pere III sempre ha estat vist per la crítica com a inferior als altres tres, potser a causa dels prejudicis que ha despertat la figura del seu autor, el rei Pere: la pròpia persona del rei, tant petiteta físicament, tant secundària políticament (en comparació als reis anteriors), no resisteix en cap cas la comparació amb avantpassats seus més «heroics», com Jaume *el Conqueridor*, Pere *el Gran* o Jaume II *el Just*, quan ell únicament ostentava el títol de *el Cerimoniós* o, pitjor encara, *el del punyalel*. Però Cingolani no està gens d'acord amb aquest menyspreu: «El rei Pere ha estat fet responsable de les diferències entre la seva època i la dels seus avantpassats. El seu *Llibre* és considerat menys bo que els dels seus predecessors no tant en si mateix, sinó perquè narra una època molt diversa i uns esdeveniments incomparables [...] amb un estil que reflecteix els canvis profunds que havien sofert la cultura i la prosa catalanes» (p. 235). Segons Cingolani, la fascinació pels orígens d'una banda (Ramon Muntaner), i per l'humanisme i el Renaixement d'altra (Bernat Metge), haurien jugat en contra de la *Crònica* del rei Pere.

Tancament

La memòria dels reis és un llibre engrescador i útil, que no desmereix la tradició dels valuosos estudis de Coll i Soldevila pel que fa a la nostra historiografia medieval. Un llibre necessari que pot veure's com la capçalera d'un magne projecte de recuperació de la nostra memòria històrica: els *Monuments d'Història de la Corona d'Aragó*. Un projecte tremendament ambiciós i complex, arriscat, però que compta amb la garantia del seu coordinador, el doctor Cingolani, un investigador competent i un treballador aparentment incansable, combinació perfecta per a comandar un projecte d'aquestes característiques: en el marc dels *Monuments*, precisament, el doctor romà acaba de donar notícia de l'edició crítica de la traducció de les *Gesta Comitum Barcinonensium* (Universitat de València, 2008), per primera vegada a partir de la collació de tots els textos coneguts, i del *Llibre dels reis* (Universitat de València, 2008), una desconeguda crònica que és a la base de nombroses llegendes posteriors. El tercer volum sabem que seran els *Annals de Ripoll* i el quart, la versió primitiva dels *Gesta Comitum*. No dubtem que Cingolani, italià com Roger de Llúria, sabrà dur tota aquesta flota de naus catalanes a bon port.

Daniel GENÍS I MAS
Universitat de Girona